

Psykoanalyttinen näkökulma konfliktien taustalla olevaan polarisoitumiseen

Polarisoituminen eli vastakkain asettuminen ja asettaminen sekä erilaiset jännitteisyydet ovat nousseet aikamme ilmiöiksi.¹ On eri muotoista kuohumista, etnisten ryhmien välistä ristivetoa, eri ikäpolvien ja sosiaalisten ryhmien välistä vihapuhetta sekä seksuaali- ja sukupuoli-identiteetin uudelleen tulkintaa. Venäjän hyökkäys ja sotiminen Ukrainassa ja Hamasin hyökkäys Israeliin sekä humanitaarinen kriisi Gazassa edustavat muuttunutta sodankäyntiä, jossa tuhoaminen kohdistuu infrastruktuurin lisäksi voimalla siviilikohteisiin: kaupunkeihin ja niissä sairaaloihin, kouluihin ja asumukseen. On kuin aggressiolle ei olisi enää sääntöjä. Tutkin tässä artikkelissa niitä ihmisen psyketajunnassa olevia tekijöitä, mielen perusrakenteita, jotka irti päässeinä tai pidäkkeettöminä mahdollistavat aggression tuhoavat puolet. Ihminen on luontaisesti aggressiivisin noin kahden kolmen vuoden ikäisenä (Cacciatore 2009, 52). Tuolloin omaa tahtoa ja tavaroita puolustetaan kaikin tavoin, kynsin ja hampain, nyrkein ja potkuin. Esikouluikään mennessä väkivaltaisten toimintatapojen tulisi vähetä lapsen oppiessa vaihtoehtoisia toimintatapoja. (Emt.) Aggression sitominen kehityksellisesti ja kasvatuksellisesti on ympäristön, aluksi kodin ja koulun, myöhemmin koko yhteiskunnan tehtävä. Ilman apua ja ohjausta lapsi ei aggression hallintaa ja yleensä tunnesäätelyä opi. Tähän kasvatustehtävään psykoanalyysillä on

merkittävä anti. Mitä paremmin tunnistamme vääristäviä yksilö- ja yhteisötason rakenteita, sitä paremmat mahdollisuudet meillä on asettaa tuhoavalle toiminnalle rajoituksia ja opetella korjaavaa toimintaa. Psykoanalyysi antaa erityistä tietoa polarisaation² dynamiikan ymmärtämiseen, minkä soisi tulevan laajemmin yleiseen tietoisuuteen. Tällä artikkelilla pyrin avaamaan tätä tietoa.

Polarisoitumisen psyketajunnalliset tekijät

Polarisaatio edellyttää *situaatiota*³ eli elämäntilannetta, kontekstia⁴ eli käyttö- ja asiayhteyttä sekä jonkinlaisia rakenteita⁵, jotta kahtiajakautuminen, vastakkain asettuminen ja jänniteisyys voi mahdollistua. Syntymä on ihmisen ensimmäinen, perustavanlaatuinen polarisaatiotapahtuma. Kohdussa sikiö saa ravinnon ja hapen automaattisesti ja ilman omaa ponnistelua. Kohdussa ympäristö on myös tietyllä tavalla vakaa ja turvallinen. Syntymän jälkeen ravintohuolto ja turvahuolto eivät enää järjesty automaattisesti. Lapsen on itse hankittava happensa ja ruokansa omin voimin hengityksen ja imemisen kautta. Maailmaan tulon jälkeen varmuus hoivasta ei enää ole samalla tavalla taattu eli itsestään selvästi toistuvaa. Se vaatii vauvalta aktiivista viestittämistä omista tarpeista ja puutteista. Mielikuvien tasolla tie-

toisuutemme pohjalla on edustus hyvästä hoiva- ja huoltosuhteesta, mikä tarkoittaa samalla syvää, narsistisen raivon kaltaisen reaktion mahdollisuutta, kun hoiva- ja huoltovarmuus ei toivomallamme tavalla toimi.

Ensimmäinen ihmis- ja maailmasuhteemme on itsestä riippumattomaan ja oman itsensäätelyn ulkopuolella olevaan objektiin ja todellisuuteen. Tämä sisältää kriittisen poissaolon ja sitä kautta jopa omaan henkeen kohdistuvan uhan riskin. Syntymän jälkeisiin olosuhteisiin sopeutuminen sisältää alkeellisen tasapainottamisen biologista elämää ylläpitävien ja sitä uhkaavien tekijöiden välillä. Tasapainottamisprosessissa ikään kuin +/- -merkkiset jännitteet ja lataukset neutraloivat ja poistavat toistensa liiallista vaikutusta ja siten ylläpitävät sopeutumista. Voidaan ajatella tässä olevan lähtökohdan elämän- ja kuolemanvietin perustaa luovalle integraatio- ja/tai fuusiota- pahtumalle. Tämä on psyykkisen jaksavuuden kannalta keskeistä, koska elämää ylläpitävien ja sitä uhkaavien tekijöiden keskinäinen neutralointi luo pohjan kaikelle myöhemmälle tydytyksen ja sitä vaarantavien tekijöiden homeostaasille.⁶ Täten tulee ymmärrettäväksi se, että kohtu symboloi täydellisen hyvää hoivaa ja kadotettua paratiisia. Tämä vertautuu fantasiaan hyvinvointiyhteiskunnan täydestä palvelusta. Syntymä kuten itsenäistyminen on voimia kuluttava, aggressiivinen ponnistus; irti repäisy täydellisestä hoivasta ja huoltovarmuudesta. Syntymän seurauksena mielen varhaisimmalle tasolle muodostuu kokemus traumasta, johon peilautuvat myöhemmät traumakokemukset.

Syntymän jälkeen vauva ja äiti muodostavat yksikön, josta kummankin on eriydyttävä. Samalla kun syntymä on itseksi tulon alkupiste, se on yhteisön jäseneksi tuloa, mikä altistaa ylisukupolvisille taakkasiirtymille. Eriytymisen ja itsenäistymisen kehityssuunta yhdistyneenä ylisukupolvisiin traumoihin ja taakkasiirtymiin vaikuttaa monin tavoin persoonallisuuden kehitykseen ja sosiaalistumiseen. Vastaavaa voidaan ajatella tapahtuvan yhteisöjen ja kansakuntien kohdalla. (Siirala 1983; Tuhkasaari 2013; Siltala 2016; Kemppi Vartiainen 2022.)

Polarisaation taustalla olevat ajatteluun vaikuttavat tiedoiset ja tiedostamattomat tekijät

Ihmisen kognitiivinen suoriutuskyky toimii ihmisen mielen alkeellisempien rakenteiden ja kerrosten päällä ja varassa. Kun alempien toimintakerrosten tyydyttymiselle syntyy uhkaa tai niiden toiminta jostakin syystä häiriintyy, alttius pudota hengissä säilymistä säätelevien tekijöiden varaan lisääntyy. Ymmärtääksemme polarisaatiota on tiedostettava se seikka, että mielen varhaisimmalla tasolla tunteella, aikomuksella ja teolla ei ole minkäänlaista eroa. Fyysistä tai psyykkistä olemustamme koskeva uhka, kuten pelkoa, häpeää, kateutta tai mustasukkaisuutta synnyttävät tekijät, saavat aikaan psyyke-tajunnassa heilahduksen ja puutoamisen kognitiivista suoriutuskykyä ja eksplisiittistä toimintaa edustavasta *depressiivisestä positioista* (D-positio) *paranoidis-skitsoidiseen* (PS) positioon, joka toimii useimmiten implisiittisesti. (Klein 1935/1988; 1940/1998; 1946/1997; Kemppi Vartiainen 2024.) PS- ja D-positiossa ei ole kyse älykkyydestä vaan symmetrisaation ja asymmetrisaation dynamiikoista. Lisäksi positioiden sisällä tapahtuu emergoitumista elämänkaaren aikana. Affektit vaikuttavat aina tiedostamattomasti ja juuri affektit ovat useimmiten laukaiseva tekijä, joka keikauttaa mielen D-positiosta PS-positioon. (Matte-Blanco 1988, 140, 143, 158–159.)

Teleologinen ajattelu ja syntipukkisijoitus

PS-positiosta suuntautuvassa ajattelussa ilmiön olemus määritellään vastakkaispareilla kuuma/kylmä, ja käsitteet mielletään normatiivisina sekä arvosidonnaisina kuten oikea/väärä ja hyvä/paha. Tällöin mielentila ja ajattelu suuntautuvat yksinkertaistavaksi, teknistävaksi ja kategorisoivaksi sekä kohtaaminen teleologiseksi tarkoittaen, että ihminen tai esine on ikään kuin tahallaan aiheuttamassa pahaa. Kun kompastumme vaikka puunjuureen tai kynnykseen, koemme, että puu tai kynnyksen tarkoituksellisesti vahingoitti meitä. Teleologisen ajattelun mukaisesti pahan aiheuttajasta tulee syntipukki, jota täytyy ja on lupa

rangaista. PS-position mukaisessa ajattelussa affekteilla ja tunteilla sekä implisiittisen tason kokemuksilla on erityinen vaikutus ajatteluun. Yleistäen ja karrikoiden voidaan sanoa, että huoltosuhdetta ja hoivasuhdettamme koskeva uhka keikauttaa mielemme PS-positioon ja samalla rajatilanarsistisuuden kaltaiseen mielentilaan. Tämän tiedostaminen on merkittävä tekijä polarisaation dynamiikan ymmärtämisessä, koska se vaikuttaa tietoisuuden taustalla siihen, miten tajuntamme käsittelee konfliktia. Sosiaalisessa kanssakäymisessä on mielekästä tiedostaa, että erilaiset ismit ja poliittiset suuntaukset sisältävät dikotomisia ja vastakkain asettumista tukevia rakenteita, koska siinä oma positio mielletään oikeamassa olevan paikalle ja vastapuoli taas virheellisiä ajatuksia tai toimintaa kannattavaksi.

Bi-logiset ja bi-modaaliset ajatusrakenteet

Matte-Blanco (1975; 1988) tunnisti symmetrian ja asymmetrian periaatteiden kaksoislogiikan ja niihin liittyvän yleistämisperiaatteen sekä jakoi tiedostamattomat ja tietoiset ajatusrakenteet kahteen perustyyppiin: *bi-logisiin* ja *bi-modaalisiin*. Näin ajattelussa ilmenee kaksi eri suuntaan vaikuttavaa jäsentämistä ja ymmärtämistä ohjaavaa periaatetta, jotka yhtä aikaa selittävät ja ilmentävät vaappumista PS-position ja D-position välillä. Toinen jäsentämisen muoto rekisteröi loputonta samuutta ja toinen erottelee suhteita ja tekee eroja. Tiedostamaton–tietoinen-jatkumon toiseen ääripäähän voidaan sijoittaa ääretön tiedostamaton ja toiseen ääripäähän ääretön tietoisuus. Jatkumon keskivaiheille sijoittuu normaalin tietoisuuden logiikan symmetria–asymmetria-alue, joka noudattaa Freudin realiteettiperiaatetta ja klassisen logiikan mukaista ajattelua, samalla se on D-position mukaista todellisuuden tulkintaa edustaen bi-modaalisuutta. Kun tältä alueelta keikahdetaan pois, siirrytään bi-logiikan alueelle ja PS-position mukaiseen todellisuuden hahmottamiseen. (Matte-Blanco 1975, 37–38; 1988, 17–41.) Ajattelua ohjaa siis kaksi toisilleen vastakkaista jännitettä ja logiikkaa, niistä toinen rekisteröi samuutta ja toinen erilaisuutta kuten homogeenisuutta

ja heterogeenisuutta. Yhteistoiminnan näkökulmasta ja todellisuuden mahdollisimman totuudenmukaisen hahmottamisen kannalta toivottavaa olisi pysyminen mahdollisimman usein ja pitkään bi-modaalisen, normaalin tietoisuuden logiikan alueella. Tällöin asioiden tarkastelu myös toisen näkökulmasta tulee mahdolliseksi. Sitä taas tarvitaan polarisointuneessa tilanteessa, kun pyritään löytämään yhteistoiminnallinen ratkaisu.

D-position mukaisessa kanssakäymisessä ja ajattelussa reflektiivisyyden⁷ ja refleksiivisyyden⁸ suhde on tasapainossa. Tällöin yksinkertaistaen voidaan sanoa, että aivojen oikea ja vasen puolisko täydentävät toisiaan ja niiden prosessoritoiminnot ovat synkronisoituja. D-positiossa mahdollistuu erilaisten, jopa keskenään ristiriitaisten, asioiden pitäminen mielessä samanaikaisesti. Se inhimillistää tunte- ja kokemusmaailmaa, samalla mahdollistuu asioiden tietoinen tarkastelu ja kyky reflektoida itseä sekä eläytyä ja kokea tilanteita myös kolmannen eli ulkopuolisen näkökulmasta ja helikopteriperspektiivistä. Tämä edellyttää riittävän hyvää, todellisuutta vastaavaa itsesäätelykykyä ja merkityksenmuodostuskykyä. Koska tunteet vaikuttavat ajatteluun ja lisäävät symmetrisaatiota ajatusrakenteissa, eivät itsesäätelykyky ja merkityksenmuodostuskyky ole vakaita olotiloja ja ominaisuuksia. Mieli vaappuu läpi elämän *dissosioivan* jaotteluun, luokitteluun ja yksinkertaistamiseen pyrkivän ja *integraivan*, ristiriitoja sietävän ja yhdistelyyn pyrkivän ajattelu- ja toimintatavan välillä. Vaappuminen ei sulje pois mielessä tapahtuvaa emergenssiä ja transformaatiota PS-position ja D-position sisällä. (Kemppi Vartiainen 2024.)⁹

Kohde- ja suhdeviitteet – intrasubjektiivisuus ja intersubjektiivisuus

Ajattelussa on kyse intrasubjektiivisuudesta ja intersubjektiivisuudesta, koska kohtaaminen virittää kohtaajassa aina elämyksellistä kokemista. Leiman (2023) puhuu kohde- ja suhdeviitteistä, jotka ilmaisevat kohteesta sen, millaisena kohtaamistapahtuma näyttäytyy toimijalle. *Merkit* ovat jälkiä, joita ajassa etenevä

toiminta synnyttää, eli merkkiin sisältyy aina viitteitä sekä kohteesta että kohtaamisen tapahtumasta. Jäljen ei tarvitse muistuttaa kohdetta, kuten ei savu muistuta tulta, vaikka viittaa palamiseen; siksi viitteiden ymmärtäminen vaatii erinäisen määrän selvittämistä. Toinen tärkeä toimintaan, kohteeseen ja viitteisiin liittyvä tekijä on subjektiivisen merkityksenannon sisältyminen viitteisiin. Leiman käyttää esimerkkinä merkkiä ja käsitettä äiti. Kohdeviitteenä se viittaa ruotsin, englannin tai suomen kielellä samaan kohteeseen *mor*, *mother*, *äiti*. Sen sijaan *äiti*-sanana suhdeviite perustuu yksilölliseen merkityksenantoon ja omakohtaisiin niin fyysisiin kuin psyykkisiin kokemuksiin sosiaalisessa kontekstissa. (Emt, 96–98.) Esimielikuviin, mielikuviin, kielikuviin ja käsitteisiin sisältyy siis sekä kohdeviitteitä että suhdeviitteitä, joissa eri määrin symmetria ja asymmetria korostuvat bi-loogisen teorian mukaisesti. Näin polarisaatiossa ja yhteisymmärryksen rakentamisessa on kysymys siitä, miten viitteitä tulkitaan. Konfliktin ratkaisussa on toisin sanoen kysymys tavasta, jolla kohde- ja suhdeviitteitä kyetään tulkitsemaan kummankin osapuolen näkökulmasta. Yhteistoinnallinen sopiminen edellyttää täydentyvää ymmärrystä, jotta uudenlainen niin sanottu kolmas ratkaisu, joka ei ole kompromissi vaan yhteisesti luotu uusi näkökulma ja toimintatapa, voisi syntyä.

Polarisaatiotilanteessa yhteisymmärryksen löytäminen voi olla äärimmäisen vaikeaa. Seuraa vassa tuon esiin esimerkin siitä, miten kohde- ja suhdeviitteet voivat tarkoittaa eri osapuolten näkökulmasta aivan päinvastaista. Ajatusten esittäjä on professori Vladimir Medinski (Hakala 2024), ja ote on hänen historialuennoltaan¹⁰. ”Imperiumi merkitsee aina rauhaa. Näin on, koska imperiumin alueella asuvien kansojen riitely pakottaa ylimmän johdon rauhoittamaan ja tasapainottamaan tilannetta” (emt.). Demokratiassa tilanne on Medinskin mielestä päinvastoin. ”Kun nämä kansat valitsevat edustajansa, on näiden osoitettava hyödyllisyytensä ja ryhdyttävä puolustamaan kapeita kansallisia ja paikallisia etujaan, jolloin järjestelmä alkaa horjua. Tämän vuoksi parlamentaarinen

demokratia merkitsee sotaa” (emt.). Tässä tapauksessa yhteistä ymmärrystä tuskin on mahdollista yrittää rakentaa faktojen kautta, mikä todennäköisesti johtaisi väittelyyn siitä, miten osapuolet käsittävät määreet kuten imperiumin, demokratian, tasapainottamisen, rauhan ja sodan. Sen sijaan toisen – tässä tapauksessa Medinskin – näkökulman ymmärtäminen voisi mahdollistua, kun tavoitetaan, millaisia suhdeviitteitä ja elämyksellisiä kokemuksia näihin keskeisiin käsitteisiin puhujan kohdalla liittyy.

Tarvitaan silloittamista, jotta polarisaatiosta voidaan siirtää yhteistoimintaan

Vaikeus sietää turhautumista ja pettymyksiä on suorassa yhteydessä yksilön/yhteisön polarisaation kehkeytymiseen. Edellä mainittujen tunteiden yhdistyminen kateuteen, ahneuteen ja mustasukkaisuuteen on tuhoavaa aggressiota liikkeelle paneva voima (Klein 1957/1997, 181–182). Kyky käsitellä turhautumia on vastaavasti keino rakentaa silta, luoda yhteys tai tarpeellinen linkki, jolloin aggressio muuntuu luovaksi energiaksi, joka motivoi etsimään uusia rakentavia ratkaisumahdollisuuksia. Kun frustraatio ja pettymys sekä niiden tuottama viha ylittävät mielen käsitteilykyvyn, on sietämätön saatava itsestä ulos sijoittavan samaistuksen keinoin, jolloin samanaikaisesti kokemus ikään kuin tehdään tyhjäksi, ohittamalla, torjumalla tai kieltämällä se. Tästä seuraa ajattelun häiriintyminen, kun sijoittavaa samaistumista käytetään ylen määrin.

Normaali sijoittava samaistuminen eli projekttiivinen identifikaatio on symbolifunktion ja empatian varhaisinta perustaa. Siinä kommunikaatio on täydentyvää, molempien osapuolten kehitystä ja oppimista palvelevaa. Normaalissa muodossa yksilö ei kiellä epämiellyttävien tunteiden ja tunteiden olemassaoloa itsessä, vaan tärkeintä on saada kontakti ja tavoittaa emotionaalista totuutta. Tähän sisältyy eräänlainen pyyntö tulla kuulluksi ja autetuksi. Sijoittavan samaistuksen liiakäytöllä mieli pyrkii integraatioon, mutta siitä seuraa disintegraa-

tio, dissosiaatio. Ajatukset, joita käsitellään sekoittuneina pahoina miellettyihin sisäisiin objekteihin, eivät käynnistä koostavaa, vaan hajottavan ajattelutoiminnan. Tästä seuraa pahojen sisäisten objektien kasautuminen ja samalla pirstoutuminen (Bion 1967/1993, 48–51; Grinberg ym. 1977, 25; Matte-Blanco 1988, 146–154). Tällöin psyyke-tajunta joutuu taantumaan, jotta se ei hajoaisi. Toisella tavalla ilmaisten on syntynyt rajatilatasoinen häiriö, ja mieli on keikahtanut PS-positioon. Ajattelutoimintaa ohjaa tällöin vääristävä sijoittava samaistuminen eli patologinen projektiivinen identifikaatio, jossa rajat itsen ja ulkoisen objektin välillä sekoittuvat ja samalla kyky havaita suhteessa olemista häiriintyy, koska sen havaitseminen edellyttää subjektin ja objektin erottamista toisistaan. Ajattelussa asymmetrinen sidos höltyy, ja ajattelu alkaa noudattaa äärimmäisyyteen vievää symmetriaa, joka on patologisen ajattelun tila. Kolmas seuraus patologisen projektiivisen identifikaation käyttämisestä on kaikkietävyyyden fantasia, hybris. Niin käy, kun realiteettiperiaate syrjäytyy. Oletus kaikkietävyydestä, joka sallii todellisuuden kieltämisen, viittaa niin yksilössä kuin yhteisössä olevaan psykoottiseen funktioon. (Bion 1967/1993, 112–114.) Vääristävän sijoittavan samaistuksen vallassa mieli kokee objektin ilkeänä ja epäoikeudenmukaisena tai tunkeutuvana ja röstävänä taikka ahneena – sellaisena, joka pitää kaiken hyvän itsellään eikä halua antaa siitä mitään toiselle. Silloin itsensä loukatuksi kokeva katsoo oikeudekseen ottaa väkivalloin sen, mistä vaille kokee jääneensä tai tulleen torjutuksi. Samaa logiikkaa myös yhteisöt ja valtiot toteuttavat, mistä käy esimerkkinä Venäjän presidentin perustelu, että hyökkäys Ukrainaan oli muka itsepuolustusta ja demilitarisointia. Näin oma toiminta tulee perustelluksi oikeutetuksi, ja samalla on luotu realiteeteista irti oleva perususkomustila.

Vääristävä sijoittava samaistuminen – jossa hajoaminen on paineena ja jota ohjaa bi-logginen ajattelu – muodostaa perustan ryhmätasoisille *perususkomustiloille*¹¹ (Bion 1961; Matte-Blanco 1975; 1988; Kemppi Vartiainen 2022). Niissä polarisaatio näyttäytyy taisteluna

eli hyökkäyksenä/puolustuksena tai riippuvuutena eli johtajan idealisointina/demonisointina tai parinmuodostuksena eli ihmeen/pelastuksen, kuin messiaan odotuksena. Venäjällä paha näyttäisi olevan sijoitettuna oman piirin ulkopuolelle länteen, joka Venäjän propagandan mukaan on houkutellut Äiti Venäjään kuuluvan pikkuveljen eli Ukrainan väärälle tielle. Putin ja Trump edustavat omien seuraajiensa osalta idealisoitua johtajaa. Perususkomustasolla länttä eli Eurooppaa ohjaa ihmeen odotus; järjestelmä kyllä toimii mutta on osin kykenemätön organisoitumaan ja rakentamaan yhteistä strategiaa ja taktiikkaa, eli se toivoo ”ratkaisun” putoavan kuin ”taivaasta”. Näin ollen kunkin yhteisön kulttuuri ja historia vaikuttavat siihen, mille perusolettamustilalle painotus sijoittuu. Venäjällä autokraattisella ja totalitaarisella kulttuurilla on syvät juuret.¹² Tällöin yhteisön rakenteiden koossa pysymisen kannalta on edullista löytää paha/vihollinen oman piirin ulkopuolelta. Yhdysvalloissa ylin johtaja/presidentti valitaan kahdesta kilpailijasta, jolloin idealisointi/demonisointi sopii tähän rakenteeseen. Euroopassa ja Euroopan unionilla on monta keskenään kilpailevaa johtajaa, jolloin messiaan – sovittajan, sovitellun – odotus on sopivin perusolettamustila. Mentaalinen toiminta tapahtuu kahteen eri suuntaan vetävien jännitteiden ja merkitysmaailmojen vaikutuspiirissä. Riippuen siitä, millä tavoin subjekti näiden jännitteiden imussa, vedossa ja ristipaineessa tasapainoilee, vuorovaikutus kehittyä kulloinkin eri tavalla. Bionin (1962/1993, 20–21; Symington & Symington 1996, 54) käsite *containment*, ”sisällöittäminen” on tulkittavissa sirkulaariseksi ja integraatiiviseksi sekä dialogiseksi ja hermeneuttiseksi prosessiksi, joka mahdollistaa tiedon täydentymisen niin toimijoiden omassa mielessä kuin keskinäisyydessä eli ajattelussa ja ajattelijoissa.¹³ Tällöin toiminnan taustalla emergoivana¹⁴ voimana vaikuttaa elämänvietti. Sen vastaparinä on kuolemanvietti, joka emergoituneena pirstaloivana, halkovana ja yhteyksiä katkavana toimintana hyökkää ja pyrkii estämään ja tuhoamaan täydentyvää tietämistä ja kokemuksesta oppimista sekä intra- että intersubjektiivisesti. Polarisaatiossa ja konfliktitilanteissa

tämä ilmenee vaikeutena kuulla, kuunnella ja löytää yhteisiä näkökulmia eli aidosti etsiä niin sanottua kolmatta ratkaisua.

Esimerkki polarisaation dynamiikasta työelämässä

Seuraavassa kerron esimerkin¹⁵ siitä, miten epäonnistumisen pelko ja vastuun kantamisen taakka yhdistyneenä kateuteen ja kilpailuun on omiaan rakentamaan syntipukkikuvioita ja vaikeuttamaan yhteistoimintaa. Esimerkki on tuotu yrityksestä, jonka kanssa 1990-luvulla työskentelin, mutta se voisi yhtä hyvin olla 2020-luvultakin. Polarisaatio ja konfliktit rakentuvat useammasta samanaikaisesta tekijästä sekä perättäisestä muuttujasta.

Tapahtuman konteksti on tilanne, jossa useamman vuoden ajan on jouduttu lomauttamaan ja irtisanomaan henkilöstöä. Tämä oli seurausta ulkoisista tekijöistä, joihin yrityksen oli toimintaansa sopeutettava. Yhteisön näkökulmasta se tarkoitti elämistä uhkaavassa ja hyvin jännitteisessä tilanteessa, joka suoraan vaaransi jäsenten huoltosuhdetta ja heikensi hoivasuhdetta. Sitten äkinäisesti tapahtui tilauskannassa myönteinen muutos, josta suoriutuminen edellytti uusien työntekijöiden rekrytointia. Toimi kohdistui erityisesti yhteen yrityksen osastoon eli tuotantoon. Tämän seurauksena yhteisössä ja erityisesti tuotannossa oli toisia, jotka olivat eläneet läpi vaikeat ajat, ja heillä oli tästä yhteinen muisti sekä toisia, jotka olivat näiden muistojen suhteen ulkopuolisia. Yrityksen johdon toimesta tuotantoon kohdistui myös erilaista muutosta, kun sieltä myytiin pois alaosasto, mutta työtoiminta jatkui alihankintasuhteena, eli osa ”vanhoista” työntekijöistä oli nyt uuden omistajan alaisuudessa.

Psykologisesta näkökulmasta tuotannon sisälle rakentui nyt erilaisia identiteettejä omaavia alaryhmiä, mikä hämmensi ja vaikeutti tunnistamista eli sitä, kuka on kuka ja mitä kukakin edustaa. Näin muutokseen liittyviä muuttujia tuli taas yksi lisää. Muutos on aina uhka, vaikka se samalla voi olla mahdollisuus. Uhkaa lisääviä tekijöitä ovat yksilötasolla muutokset

toimenkuvaan ja työrooliin sekä asemaan ja identiteettiin. Yhteisötasolta tuleva uhka on seurausta sopeuttavista toimenpiteistä, kuten työyhteisön osien ulkoistuksesta, lomautuksista ja irtisanomisista sekä kustannusten leikkauksista. Ne ovat myös tekijöitä, jotka luontaisesti luovat tilan polarisaation kehittymiselle.

Kun vuosi päättyi – jonka aikana oli rekrytoitu ja ulkoistettu alayksikkö – oli aika tehdä yrityksen tasolla arvio suoriutumisesta. Ylin operatiivinen johto havahtui huomaamaan, että odotettu tulos ei toteutunutkaan. Syynä oli kiinteiden ja muuttuvien kustannusten nousu yli suunnitellun. Yrityksen henkilöstölle suunnatussa joulupuheessa tuotanto ilmaistiin syylliseksi arvioitua huonompaan tulokseen. Psykologisesta näkökulmasta luotiin syntipukki, mikä on yksi polarisaation mekanismeista. Sen avulla syyllisyys ja vastuu siirretään, dissosioidaan syntipukin harteille, jolloin kaikki toiset – tässä tapauksessa osastot – ikään kuin vapautuivat vastuusta ja kiusallisesta syyllisyyden, häpeän ja epäonnistumisen tunteesta.

Seuraavana vuotena tuotannosta lakkautettiin yksi sen sisäisistä osastoista, mikä tarkoitti irtisanomisia. Vaikka lakkautukselle oli rationaaliset perustelut, se kuitenkin vahvisti tuotannossa kokemusta epäonnistumisesta ja rankaisun kohteeksi joutumisesta. Todellisuudessa tuotannolla ei ollut mahdollisuuksia vaikuttaa tapahtuneeseen, koska päätökset tehtiin sen ulkopuolella, ylimmän operatiivisen johdon toimesta.

Yhteisön sisällä syntipukiksi leimatun on vaikea puolustaa itseään, koska perusolettamus-kulttuurin vallitessa eivät rationaaliset tekijät ohjaa ajattelua, vaan perusolettamuksen mukaiset mielikuvat. Kaikki negatiiviseksi tulkittava vahvistaa kollektiivin sisällä syntipukin syyllisyyttä ja ylläpitää näin polarisaatiota ja dissosiaatiota niin psyykkisellä kuin sosiaalisellakin tasolla.

Tein asiantuntijan roolissa evaluaatiohaastattelun tuotanto-osastolla. Haastattelin koko tuotannon toimihenkilöstön ja pääluottamus-

miehen. Mielestäni haastatteluista paljastui polarisaation perusdynamikka ja sen mukaiset roolit, kuten kamppailevat osapuolet, jotka kantoivat konfliktiin ilmiänsä. Ne olivat kaksi henkilöä, joista toinen oli irtisanottu ja toinen oli määräaikaissä työsuhhteessa. Määräaikaissä työsuhhteessa olevan työsuhde päättyi automaattisesti, joten tämä henkilö on automaattisesti osa poislähteviä, käytän hänestä kirjainta Y. Irtisanotun henkilön eli X:n kanssa oli ennen irtisanomisajan päättymistä tehty uusi työsopimus. Näistä realiteettiin rakentuvista tekijöistä huolimatta kyseiset kaksi työntekijää olivat konfliktisuhteessa. Heidän kauttaan tuotanto yritti sitoa kiusallisia tunteita, joita syntipukin leima herätti. Samalla näiden kahden tahon kautta alitajuisesti näyteltiin esille se, että julkilausuttu ongelma ei ollut todellinen, vaan kompastuskivi oli se, mitä ei uskallettu kohdata – eräänlainen tabu, pelon kiteytymä – tuotantoon sijoitettu epäonnistumisen häpeä.

Häpeä ja kateus ovat usein sosiaalisten konfliktien taustalla. Kateus viittaa hyväosaisuuteen ja häpeä huonouteen ja kelpaamattomuuteen. Ikonen ja Rechartt (1994, 130) määrittelevät häpeän reaktioksi hyväksyvän vastavuoroisuuden puutteeseen. Hyrck (1995, 78) katsoo juuri tällaisen puutteen sisältyvän häpäisevän paranoian ydinolemukseseen. Häpeä on tunne, jota emme halua tavoittaa ja muistaa, ja sama pätee kateuteen. Mielen tehtävä ei ole tallentaa muistiin kaikkea, koska sen ensisijainen pyrkimys on oppia täyttämään tarpeita, selvittää ympäröivässä maailmassa, mikä tarkoittaa lähtökohtaisesti oman ja lähipiirin hoiva- ja huoltosuhteen ylläpitoa. Me kaikki pelkäämme arvostelua ja toivomme ymmärtämystä. Ymmärtäminen on työlästä, mutta arvostelu luontuu helpommin. Siksi polarisaatiolle on aina vahva kasvualusta, ja tämän vuoksi sen dynamiikan syvällisempi tunteminen on merkityksellistä. Tämän totean välihuomautuksena ennen kuin siirryn esimerkin tarkempaan kuvaukseen.

Tapauksessa ilmiongelmia oli seuraavanlainen. Irtisanottu X, mutta nyt kuitenkin uudistettuna työsuhhteessa oleva, koki määräaikaissä työsuhhteessa olevan Y:n vieneen perus-

komustilan mukaisesti hänen työpaikkansa. Kaikki X:n kokema kiukku ja pettymys, jonka irtisanominen oli synnyttänyt, sekä tunne siitä, että häntä oli kohdeltu epäoikeudenmukaisesti ja kaikki tästä syntynyt loukkaantuneisuus ja häpeä, tulivat sijoitetuksi Y:hyn. Yrityksen johtoa tai esihenkilöään kohtaan X ei näitä kiusallisia tunteita kohdistanut. Päinvastoin heitä hän ymmärsi kuvaten, kuinka tärkeitä olivat olleet esihenkilön kanssa käydyt keskustelut ja miten vaikea tehtävä irtisanomisen oli täytynyt olla. Ainoa ”petollinen” ja ”hankala” koko tilanteessa näytti olevan Y. Vastaavasti Y:llä oli lähimuistissa oma irtisanotuksi joutuminen aikaisemmasta työpaikasta, ja sen myötä hän yritti ymmärtää X:ää. Y koki syytökset epäoikeudenmukaisiksi, sillä hän ei mitenkään voinut ymmärtää tulleen jollakin tavalla suosituksi irtisanomisten yhteydessä, koska hänen työsuhhteensa päättyisi sovittuna päivänä.

Tosiasioilla ei vaikuttanut olevan mitään vaikutusta siihen, miten kaikki osapuolet kohtelivat X:ää ja Y:tä sekä nämä toisiaan. X:n ja Y:n välillä vallitsi kilpailu ja kateus sekä pyrkimys osoittaa muille olevansa toista pätevämpi. Suhde oli kuin kiikkulauta ja räjähdeherkkyden aisti, mutta silti kukaan ei aidosti puuttunut tilanteeseen, vaan kaikki vain olettivat asioita. Oli kuin toden selvittäminen olisi ollut kiellettyä tai liian iso riski. Mielestäni alitajuisesti kyseinen osasto ja sen ryhmämentaliteetti tarvitsi X:ää ja Y:tä ilmentämään yhteisön kokemuksen dilemman. Näiden kahden henkilön kautta yksilötasolla rakentui polarisaatioon kuuluva vastakkainasettelu, jossa oli syyttäjä ja syytetty sekä yleisö. Tilanne ikään kuin peilasi joulupuheen asetelmaa.

Työyhteisön kaikki toimihenkilöjäsenet ja pääluottamusmies olivat tietoisia konfliktista. Oli siis yleisö, jota polarisaatio tarvitsee. Oli niitä, jotka ikään kuin käpertyivät eivätkä halunneet puhua asiasta. Oli niitä, jotka hiljaisesti keskenään ottivat kantaa ja joiden mielestä yksikön vetäjän olisi pitänyt poistaa ongelma. Oli niitä, jotka mielsin yllyttävän jompaakumpaa konfliktin ilmiöapuolta. Oli myös niitä, joiden koin liittyvän eli tukevan yksikön vetäjää ja jotka tiesivät tämän puuttuneen ongelmaan ja käy-

neen keskusteluita molempien konfliktin osapuolten kanssa. Oli myös niitä, jotka yrittivät toimia sillanrakentajina yllyttäjien ja tukijoiden välillä. Ryhmäimun vaikutuksesta kukin toimi oman valenssinsa¹⁶ mukaisesti ja samalla kuin näytteli polarisaation luomissa rooleissa.

Perususkomuskulttuuriin liittyy ratkaisun odotus ikään kuin se putoaisi taivaasta ilman, että sen eteen kenenkään tarvitsee nähdä vaivaa. Tämä dynamiikka saa vahvistusta idealisoidun johtajuuden tarpeesta. Perususkomuskulttuuri mahdollistuu juuri dissosiaation ja vääristävän sijoittavan samaistuksen avulla. Toimihenkilötasolla odotettiin, että lähiesihenkilö ratkaisisi ongelman, ja kun näin ei näyttänyt tapahtuvan, hänet mitätöitiin ja samalla oli löydettävä uusi idealisoinnin kohde. Siksi nostettiin nyt ylin johto ja toimitusjohtaja. Samalla oli torjuttava ja kiellettävä ylimmältä johdolta ja toimitusjohtajalta tullut moite ja syytös sekä tuotannon häpäisy yrityksen muiden osastojen edessä. Näin syytös ja syntipukkius valuiivat ylhäältä alaspäin ja idealisoidun johtajuuden puolustus alhaalta ylöspäin. Kiusalliset tunteet ja niiden myötä tosiasiantilan selvittäminen ja kohtaaminen oli saatu etäännytettyä toisalle, mutta dilemma oli voimissaan, ja koko järjestelmä ylläpiti sitä.

Dilemma näyttäytyi myös epäselvänä toimenkuvana, joka mielestäni toimi ongelman symbolisena merkinä. Yhden toimihenkilön tehtäviä oli muutettu. Muutoksesta oli kulunut jo kolme kuukautta, mutta toimenkuvan täsmentäminen oli edelleen kesken. Koko yksikkö työskenteli tiiviisti ja erityisesti toimihenkilöiden esihenkilö sekä yksikön johtaja tekivät pitkää päivää. Kaikki mahdolliset virheet pyrittiin torjumaan, mutta ponnisteluista huolimatta huoli ja epäselvyys jatkui vallitsevana tunnetilana. Osasto ikään kuin pidatti hengitystä toivoen, että määräaikaissa työsuhteessa olevan Y:n työsuhteen päättyessä ongelma katoaisi. Kun perususkomustila vallitsee, ei itse ongelmaan kukaan halua tarttua ryhmäimun¹⁷ pitäessä siitä huolen. Vastaavasti kukaan ei pyrkinyt aidosti selvittämään, millä perusteilla kyseinen osasto oli leimattu syylliseksi yrityksen odotettua huonompaan tulokseen.

Vääristävä ajattelun muoto estää kokemuksesta oppimisen, sillä se pyrkii estämään integroivien linkkien muodostumista mielessä. Vääristävä ajattelun muoto tarkoittaa myös asymmetrian ja symmetrian sidoksen hölymistä, jolloin yhteistyö epäonnistuu, kun asymmetria ja symmetria pääsevät ryöstäytymään valloilleen. Tämä vahvistaa bi-logisia ajattelun rakenteita. Samalla todellisuuden taju alkaa vintoutua, koska psyyke-tajunta ei pysty pitämään sisällään eikä yhdistelemään tai koostamaan aistimuksia ja kokemuksia riittävässä määrin. Vääristävä sijoittava samaistuminen edustaa näin dissosiativista itsesäätelystä. Niin yksilöissä kuin yhteisöissä on aina psykoottinen osa ja ei-psykoottinen osa, joista psykoottinen puoli pyrkii turhautumista välttääkseen työntämään ulos kaiken sellaisen, jota se ei sillä hetkellä voi sulattaa ja sietää. Rajojen hämärtyminen ja sijoittaminen merkitsee psykoottiseen eli ei-realiteeteissa olevaan olemassaoloon sukeltautumista.

Tuotanto, sen ryhmämieli, oli taitavasti valinnut dilemman esittäjät. X ja Y olivat vasta-kohtaisessa elämäntilanteessa. X oli kokenut irtisanomisen. Hän oli käynyt läpi kaikki sen aiheuttamat tunnekokemukset, mutta tämän jälkeen ikään kuin pelastunut, koska hänen kanssaan oli solmittu uusi pysyvä työsuhte. Myös Y:llä oli takanaan irtisanotuksi tuleminen, joka oli toteutunut. Tämän jälkeen hän oli solminut määräaikaista työsuhteen, jossa hän nyt työskenteli. Y pystyi samaistumaan X:n tilanteeseen ja kokemaan empatiaa oman irtisanomiskokemuksensa pohjalta. X taas kohdisti empatiansa johtajuuden edustajiin. X:n itsesuojeluvaisto ohjasi häntä, sillä vihan osoittaminen sitä tahoja kohtaan, jolta hän oli saanut takaisin työpaikan, olisi vaarantanut hänen huoltosuhteensa uudelleen. Myös muu tuotannon toimihenkilöstö ylläpiti dilemmaa itsesuojeluvaistonsa ohjaamana. Kukaan ei halunnut tulla nähdyksi ”hankalana” ja tämän myötä altistua irtisanottavaksi. Pelon vuoksi ei uskallettu ryhtyä selvittämään syytösten syitä, vaan suostuttiin syntipukin rooliin, koska se tuntui pienemmältä riskiltä. Kukaan ei myöskään halunnut purkaa X:n ja Y:n välistä

konfliktia, koska yleisönä toimivat pääsevät tunnetasolla ”helpommalla”, ja koska Y:llä oli määrääväaikainen työsuhte, häntä ei ”oikeastaan” ollutkaan kohdeltu kaltoin, ja siksi Y oli syntipukiksi kaikkein soveltuvin yhteisön jäsen. Vastuunkannon taakan ja syytösten painon alla tämä oli yhteisöllisen perusolettamuksen mukainen ”pelastuksen” toive siitä, että paha katoaisi itsestään. Kykenemättömyys selkiyttää toimenkuvaa edusti koko yhteisössä ilmennyttä vaikeutta kohdata realiteetit. Yhteisö oli annihilaatioahdistuksen vallassa, ja se pelkäsi omaa hengissä selviytymistään. Yksilötasolla kunkin ensisijainen tarve oli puolustaa omaa työpaikkaansa, jolloin työtoverista tuli kilpailija ja uhka, joskin myös liittolainen, jota oli kuitenkin varottava. Suurin uhka oli ymmärrettävästi ylin johto, jolla oli valta suorittaa irtisanomisia ja ulkoistuksia. Idealisoitun johtajan vastakohta on demonisoitu johtaja. Koska Y oli olemassa ja ilmensi dilemman olemassaolon, ei johtoon ollut tarvetta kohdistaa johtajuuteen liittyvää aggressiota ja pettymystä. Johtajuus oli epäonnistunut, minkä odotettua huonompi tulos ilmaisi. Toisaalta johtajuutta ei olisi, jos ei olisi seuraajuutta. Kyky johtaa ja seurata ovat kolikon eri puolet, eikä toista ole ilman toista. Koska onnistuminen on yhteinen teko, myös syyllisyyden epäonnistumisesta joutuvat kohtaamaan molemmat osapuolet. Siirtämällä vastuun itseltä pois syytöksen muodossa johtajuus menetti yhteisön luottamuksen. Myös tämä lisäsi yhteisön annihilaatioahdistusta. Elämyksellisenä kokemuksena yhteisö oli kuin laiva vailla osaavaa kapteenia. Tällöin jokainen joutui kokemuksellisesti vastakkain eksistentiaalisen turvattomuuden tunteen kanssa – kohdun illuusio särkyi taas kerran.

Sijoittavassa samaistuksessa, sen normaalissa ja vääristävässä muodossa, on tunnistettavissa *hankkiva* eli *sisäistävä muoto* (introjektio) ja *ulkoistava* eli *sijoittava muoto* (projektio). Nämä ovat dissosiaation eli lohkomisen erilaisia tyyppejä. Hankkivaa muotoa ohjaa tiedostamaton fantasia: minä olen sinä, ja ulkoistavaa muotoa ohjaa: sinä olet minä. Jälkimmäisessä muodossa minä ikään kuin kaappaa itselleen toisen identiteetin. Edelli-

sessä puolestaan minä sanoutuu irti osasta identiteettiään ja sijoittaa sen toiseen ikään kuin väittäen, että jokin osa hänen minuuttaan kuuluisikin toiselle. Normaalissa muodossa kyse on kehityksellisistä ja kasvuun tähtäävistä pyrkimyksistä, joissa viestin piilotajuisena pyrkimyksenä on korjata vaurioitunutta sisäistä maailmaa. (Schulman 2002.) Tällöin psyyketajunta etsii mahdollisuuksia psykologiseen kasvuun, oppimiseen ja kehittymiseen. Tämä toteutuu, kun muodostuu tietämistä ja tunteista koskeva linkkiyhteys ajatustoimintaan intrapsyykkisesti ja interpsyykkisesti. Vastavasti kun ajatus ei löydä ajattelijaa, tarvitaan sisällöittämistä eli ulkopuolisen tahon apua. Jotta sisällöittämisprosessi onnistuu, on ulkopuolisen osapuolen kyettävä samanaikaisesti ymmärtämään, mikä seikka on estämässä yhteyden muodostumista eli sitä logiikkaa, joka on johtanut jumiutumiseen. Syvällisempi tai todellisempi ymmärtäminen edellyttää toisen osapuolen persoonalliseen ajattelutapaan tutustumista sekä merkkien ja niihin sisältyvien kohde- ja suhdeviitteiden jäljittämistä ja esiin nostamista niin yksilö- kuin yhteisötasolla. Vasta tämän jälkeen voi kehittyä avoin potentiaalinen tila ja transitaatioalue (Winnicott 1951/1958; 1971, 3–6), jossa on mahdollista transformoida ja reflektiivisen työskentelyn kautta yhdessä jäsentää konfliktisuhteen dynamiikkaa. Tuolloin mahdollistuu moniulotteisempi kokonaistilanteen hahmottaminen, joka uudistaa itseymmärrystä.

Ymmärtämisen ja yhteistoiminnan lähtökohta on yhteisen kielen rakentaminen. Vasta sen jälkeen tulee mahdolliseksi rakentaa taitoa oppia kokemuksesta. Konfliktin ratkaisu molempia osapuolia tyydyttävällä tavalla edellyttää totuudellisuutta. Totuudellisuus on kivulias prosessi, ja siksi on ymmärrettävää, että haluamme väistää sen kohtaamista ja mieluummin selitteleme ja etsimme syntipukin. Totuudellisuus on ominaisuus, jota ei voi saada ulkopuolelta, eikä sitä voida manipuloida esimerkiksi muokkaamalla historiaa. Totuudellisuutta ei myöskään voi luoda sisäisestä maailmasta käsin yrittämällä valehdella itselle. Totuudellisuus edellyttää rehellisyyttä, jossa tunnustetaan

tietämisen ja ymmärtämisen rajallisuus mutta joka edustaa pyrkimystä vaikuttavien osatekijöiden arviointiin ja tapahtuneen tunnustamiseen. Lisäksi totuudellisuuteen kuuluu luodon arvion muuttuminen uuden tiedon pohjalta. Totuudellisuus edellyttää riittävän tervettä itsetuntoa ja perusluottamusta sekä riittävää vapautta ulkoisesta painostuksesta. (Kemppi Vartiainen 2022, 329.)

Tässä yritysesimerkissä oma roolini oli toimia sillanrakentajana ja integroivan mielen tukijana. Asiantuntijana minut rinnastettiin johtoon eli edustin tuomitsijaa ja arvostelijaa. Minuun saattoi kohdistaa aggressiota, mutta samalla minulta toivottiin ymmärtämystä. Vaikka olin toimiessani yrityksessä saavuttanut luottamusta, se täytyi kuitenkin kussakin haastattelussa lunastaa uudelleen. Haastattelijan roolissa olin ensisijaisesti kuuntelija ja kannattelijä. Palautetilaisuudessa olin tulkitsija ja sen jälkeisessä yhteisessä työskentely- ja kehittämisprosessissa kanssayingmärtäjä.

Lopuksi

Maailmakäsitys kuten politiikka ja ideologiat sisältävät polarisaation uhan eli ne vahvistavat bi-loogista ajattelua, koska niihin on sisäänrakennettuna vastakohtien kautta rakentuva merkitysjärjestys. Tämä vaikeuttaa vastapuolen näkökulman ymmärtämistä ja siten myös konfliktin sovittelua. Ideologinen näkemys tarkoittaa sitoutumista tietynlaiseen maailmakuvaan, jota pidetään oikeana ja parempana. Ideologian ja politiikan edustajat/johtajat tunnistavat tilaisuuden, milloin voi "ajaa omaa asiaa", agitoida tilannetta ja herättää tunteita omissa joukoissa. Yleensä nostettu asia ja herätetyt tunteet liittyvät ihmisen perustarpeisiin, kuten hoiva- ja huoltosuhteisiin, jotka koskevat mielen syviä rakenteita ja näin ollen myös annihilaatioahdistusta, mikä automaattisesti laukaisee yksilössä enemmän ja vähemmän tietoisia henkilökohtaisia affekteja ja tunnemuistoja sekä puolusta/pakene-reaktion. Samalla ihmisessä oleva sosiaalinen vaisto herkistyy ja ohjaa samankaltaisen identiteetin omaavien joukkoon, konkreettisesti ja/tai

mielikuvissa, koska parvessa on turvallisempi olla. Tällä ryhmämielen ja psyyke-tajunnan tasolla faktat eivät vaikuta käsityksen muodostukseen, ja järki on ikään kuin immuuni tosiasioille.

Identiteettipuheella auktoriteetit kuten politiikan/ideologian edustajat korostavat omille ja vastapuolelle joukkonsa valtaa pyrkimyksenä kannustaa omia ja luoda pelkoa. Pelon avulla myös vahvistetaan omaa asemaa. Vastaavalla tavalla korostetaan erilaisuutta, koska erilaisuus luo epävarmuutta sekä uhkaa ja synnyttää epäluuloisuutta. Identiteettipuheessa ihmisistä puhutaan ensisijaisesti ryhmänsä edustajina kuten me/te, jolloin kenenkään ei ryhmädynamiikan mukaisesti tarvitse muun muassa kokea syyllisyyttä; edustuksellisuus luo kilven, jonka takaa on lupa "ampua" vastapuolta. Identiteettipuheessa vastapuolta ei nähdä itsen kaltaisena, vaan jonkinlaisena valehtelijana, riistäjänä, roistona, vihollisena tai muuta sellaista, mikä oikeuttaa vihapuheen. Kun tilanne polarisoituu, ihmisessä vahvistuu perusorientaatio, johon kuuluu ristiriitaisuuden kartoittaminen ja varmuuden etsiminen epävarmuuden sijaan. Tällöin havaitsemme sellaista, mikä tukee näkemyksiämme, ja sivuutamme sellaiset asiat ja faktat, jotka niitä horjuttaisivat. Tämä kaikki vahvistaa mustavalkoista tapaa tarkastella todellisuutta ollen hedelmällinen maaperä konflikteille. Tuolloin sodan kaltainen tila syntyy kuin itsestään, koska mieli on altis taantumaan ja keikahtamaan PS-positioon. Rauhan rakentaminen ja sovinnon ylläpitäminen vaatii tietoista, jatkuvaa ponnistelua, jotta pystyttäisiin säilyttämään ristiriitoja ja erilaisuutta kestävä ja sisällyttävä D-position mukainen keskustelukulttuuri ja vastavuoroinen yhteys. Tällöin myös ajattelu noudattaa bi-modaalista rakennetta, jolloin kyky tarkastella tilannetta ikään kuin helikopteriperspektiivistä mahdollistuu. Sieltä käsin yhteistoiminnalliseksi ratkaisulle on suuremmat edellytykset. Identiteettipolitiikan ja populistisen ideologian polarisaatiota lisäävän vaikutuksen vähentämisen kannalta ehkä keskeisin keino on lisätä ymmärrystä yksilön ja ryhmän ajattelun lainalaisuuksista. Kyky käsitellä yksilö-, ryhmä- ja

yhteiskuntatason ongelmia rakennetaan yksilötasolla. Tällöin olennaista ovat lapsen varhaiset vuodet ja se kulttuurinen normisto ja ihmis-kuva, jonka hän sisäistää, sekä se, millaiset itsensäätelytaidot lapsi ja nuori kasvaessaan omaksuu.

Viitteet

¹Polarisoitumisen ajanhenkeä ilmentää se, kun kesällä 2025 New Yorkissa Brooklynin julkinen kirjasto ilmoitti, että se sensuroi Haisulin eli siirtää pois tämän kuvan kirjaston lasten osastolla esillä olevasta Tove Jansson -näyttelystä. Toven Haisuli on kyllä pikimusta, peikkomainen otus, mutta ei mitenkään edusta stereotyyppistä tummasta ja epäluotettavasta tai väkivaltaisesta ja rikollisesta vastakohtana valkoiselle ja luotettavalle tai vaarattomalle ja viattomalle hahmolle. Haisulin sensurointi ilmentää teleologista ja mustavalkoista ajattelua.

²Polarisaatiota voidaan luokitella erilaisiin muotoihin ja näin tutkia eri näkökulmista: kuten (i) politiikasta nousevana dynaamisena tekijänä eli poliittisesta näkökulmasta, (ii) affektien kuten yksilö-, yhteisö- ja kansakuntien dynamiikan näkökulmasta, (iii) ekonomisten tekijöiden ja yhteiskuntatalouden näkökulmista, (iv) maantieteen näkökulmasta, (v) kulttuurin ja kulttuurin rakenteiden näkökulmasta sekä (vi) tiedotusvälineiden vaikutusten näkökulmasta. Katso lisää Kish Bar-On ym. (2024). Kyseisen luokittelun pohjalta artikkelini kuuluu affektiivisen polarisaation vaikutusten tutkimuskenttään.

³Situaatio, situationaalisuus on Rauhalan luoma käsite. Sen ymmärretään sisältävän kaiken, mihin ihminen on suhteessa. Situaatio ei ole samaa kuin fyysinen ympäristö, vaan se tarkoittaa paremminkin elämäntilannetta. Samalla situationaalisuus on ikään kuin peli- ja toimintatila, jossa ihmisen kokonaisuus kehkeytyy kehollisuuden ja tajunnallisuuden suhteutuessa vastavuoroisesti siihen. Lisäksi tästä kokonaisuudesta kehkeytyy persoona, joka toiminnallaan synnyttää kulttuuria, sisäistää ja tulee osaksi sitä sekä ilmentää hyvin- ja pahoinvoinnissaan sen antia. Katso lisää Rauhala (2005, 39–42).

⁴Konteksti vaikuttaa ilmauksen tai tekstin saamaan merkitykseen.

⁵Rakenteen synonyymejä ovat systeemi, puitteet ja kokoonpano.

⁶Katso lisää esim. *Tietoisuuden ruumiillisuus* (Lehtonen 2011).

⁷Reflektiivisyydellä tarkoitetaan omien ja toisten sisäisten tilojen havainnointia ja tunnistamista sekä ilmaisuja suhtautumista vuorovaikutuksessa.

⁸Refleksiivisyydellä tarkoitetaan avointa vuorovaikutusta ympäristön ja elämänpiirin kanssa, jossa osapuolet vaikuttavat toinen toiseensa ja muuntavat toisiaan. Esimerkiksi suuttumusketjun ymmärtäminen kasvattaa itsetuntemusta, ja samalla kehittyvä taito ohjata aggressiota, jolloin myös kehittyvä refleksiivinen suhde.

⁹Tästä lisää ja syvällisemmin artikkelissani Kemppi-Vartiainen (2024).

¹⁰Medinskin historialuento on verkkoluento, joka julkaistiin Youtubessa 25.4.2024.

¹¹Perususkomus- tai perusolettamustila edustaa ryhmän protomentaalistasoista ja samalla psyyke-tajunnan implisiittisen suhteessaolon varhaisia muotoja. Tällöin ryhmämieli toimii ikään kuin tietty oletta-
mus olisi tosi ja ikään kuin tietyt käyttäytymismallit olisivat ryhmän säilymisen kannalta välttämättömiä. Asenne ”pakko tehdä näin, muuten ei tule mitään” on tälle uskomustilalle tyypillistä. ”Perus” viittaa siis ryhmän säilymismotivaatioon, ja uskomus tuo esille, että käsitykset eivät perustu faktoihin vaan ovat seurausta ryhmän kollektiivisista sijoituksista eli projektioista. Katso lisää Bion (1961).

¹²Viittaan tässä Venäjän keisarikunnan hallintoon ja Neuvostoliiton aikana esimerkiksi Stalinin valtakautteen.

¹³Vertaa sokraattiseen metodiin ja hermeneuttiseen sääntöön. Katso Hankamäki (2003,162) ja Gadamer (1986–1987/2004, 29).

¹⁴Emergenssissä on kyse kompleksisen kehityksen hyppäyksenomaisesta rakenteistumisesta ja jäsenytymisestä sekä muodonmuutoksesta uudelle tasolle. Kehittyvässä järjestelmässä tämä tarkoittaa verkottumista alhaalta ylöspäin. Olennaista on se, että ylempi kehitystaso ja sen mukainen osajärjestelmä edellyttää alemmat kehitystasot ja niiden mukaiset osajärjestelmät.

¹⁵Kyseinen esimerkki on ilmestynyt teoksessa Näre (1999, 270–295), mutta erilaisin painotuksin.

¹⁶Valenssi on Bionin luoma käsite, joka viittaa yksilön synnynnäiseen taipumukseen liittyä perusolettamustasolla toimivassa ryhmässä valitseviin jännitteisiin ja ristipaineisiin, joita ovat kaaos ja kurinalaisuus, päämäärätietoisuus ja välinpitämättömyys, konkreettisuus ja intellektuaalisuus, realiteettien mieltäminen ja kieltäminen, luovuus ja taantuminen sekä yksilöllisyys ja yhteisöllisyys. (Bion 1961, 175.)

¹⁷Ryhmäimun taustalla on yhteisöllinen sijoittava samaistus, ja sen vallassa yksilö toimii toisin kuin yksin

ollessaan. Artikkelissani ”Ylisukupolviset traumat ja narsistinen oleminen” (Kemppi Vartiainen 2022, 324–325) olen tarkemmin kuvannut ryhmämentäliteettia ja ryhmäimua.

Kirjallisuus

Bion, Wilfred (1961). *Experiences in groups and other papers*. Lontoo & New York: Routledge.

Bion, Wilfred (1962/1993). A theory of thinking. Teoksessa *Second thoughts. Selected papers on psycho-analysis*, 110–119. Lontoo: Karnac.

Bion, Wilfred (1967/1993). *Second thoughts. Selected papers on psycho-analysis*. Lontoo: Karnac.

Cacciatore, Raisa (2009). *Kapinakirja: Aggressiokasvat-tajan käsikirja – koululaisesta aikuiseksi*. Toim. Vuokko Hurme ja Maija Lehtikangas. Helsinki: Väestöliitto.

Gadamer, Hans-George (1986–1987/2004). *Herme-neutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*. Vali-koinut ja suomennanut Ismo Nikander. Tampere: Vas-tapaino.

Grinberg, Leon; Sor, Dario & Tabak de Bianchedi, Eli-sabeth (1977). *Introduction to the work of Bion*. New York: Jason Aronson.

Hakala, Pekka (2024, 27. huhtikuuta). Putinin avustaja niputti Suomen, Puolan ja Ukrainan ”venäläisiksi alueik-si”. *Helsingin Sanomat*.

Hankamäki, Juha (2003). *Dialoginen filosofia. Teoria, metodit, politiikka*. Helsinki: Yliopistopaino.

Hyrck, Matti (1995). *Mielen kuvat Jumalasta*. Helsinki: Therapie-säätiö.

Ikonen, Pentti & Rechart, Eero (1994). *Thanatos, hä-peä ja muita tutkielmia*. Helsinki: Nuorisopsykoterapia-säätiö.

Kemppi Vartiainen, Eija (2022). Ylisukupolviset traumat ja narsistinen oleminen. *Psykoterapia*, 41(4), 315–331.

Kemppi Vartiainen, Eija (2024). Minuuden tarkastelua psykoanalyttisistä ja systeemidynaamisesta näkökul-masta. *Psykoterapia*, 43(1), 19–39.

Kish Bar-On, Kati; Dimant, Eugen; Lelkes, Yphtach & Rand, G. David (2024). Unraveling polarization: Insight into individual and collective dynamic. *Pnas Nexus*, 3(10), 426–432.

Klein, Melanie (1935/1988). A contribution to the psychogenesis of manic-depressive states. Teoksessa *Love, guilt and reparation and other works 1921–1945*, 262–289. New York: Random House.

Klein, Melanie (1940/1988). Mourning and its relation to manic-depressive states. Teoksessa *Love, guilt and reparation and other works 1921–1945*, 344–369. New York: Random House.

Klein, Melanie (1946/1997). Notes on some schizoid mechanism. Teoksessa *Envy and gratitude and other works 1946–1963*, 1–24. New York: Random House.

Klein, Melanie (1957/1997). *Envy and gratitude*. Teok-sessa *Envy and gratitude and other works 1946–1963*, 176–235. New York: Random House.

Lehtonen, Johannes (2011). *Tietoisuuden ruumiillisuus. Mieli, aivot ja olemassaolon tunne*. Helsinki: Duodecim.

Leiman, Mikael (2023). Semioottinen objekti-suhteet-teoria kognitiivis-analyttisen terapian teoriana. *Psykoterapia*, 42(2), 88–104.

Matte-Blanco, Ignacio (1975). *The unconscious as in-finite set. An essay in bi-logic*. II painos. Lontoo: Duck-worth.

Matte-Blanco, Ignacio (1988). *Thinking, feeling and be-ing. Clinical reflection on the fundamental antinomy of human beings and world*. Toim. David Tuckett. Lontoo & New York: Routledge.

Näre, Sari (toim.) (1999). *Tunteiden sosiologiaa II*. Hel-sinki: SKS.

Rauhala, Lauri (2005). *Ihminen kulttuurissa – kulttuuri ihmisessä*. Helsinki: Yliopistopaino.

Schulman, Gustav (2002). Narsistisesti vaikea po-tilas. Teoksessa Lindqvist, Marja; Koskenperä, Tarja; Meronen, Petri; Välikki, Tuomo (toim.), *Näkemisestä nä-kemiseen: Pirkko Siltalan juhla-kirja*. Helsinki: Therapie-säätiö.

Siirala, Martti (1983). *From transfer to transference*. Toim. Oiva Ketonen. Helsinki: Therapie-säätiö.

Siltala, Pirkko (2016). *Taakkasiirtymä. Trauman siirto yli sukupolvien*. Helsinki: Therapie-säätiö.

Symington, Joan & Symington, Neville (1996). *The clinical thinking of Wilfred Bion*. Lontoo & New York: Routledge.

Tuhkasaari, Pirkko (2013). *Ylisukupolvisuus: integraa-tioprosoessi psykoanalyttisessä psykoterapiassa*. Helsin-ki: Therapie-säätiö.

Winnicott, Donald (1951/1958). Transitional objects and transitional phenomena. Teoksessa *Collected pa-pers*, 229–242. New York: Basic Books.

Winnicott, Donald (1971). *Playing and reality*. Lontoo: Tavistock.